

Περιλήψεις

Christian Reihe

Η γερμανική κατοχή στα ελληνικά νησιά

Η περίοδος της κατοχής στα ελληνικά νησιά κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έχει μεν πολλά κοινά με την κατάσταση στην υπόλοιπη Ελλάδα, αλλά παρουσιάζει επίσης αρκετές διαφορές. Όπως σε όλη την Ελλάδα, η Ιταλία κατείχε το 1941 το μεγαλύτερο ποσοστό των νησιών – τα Δωδεκάνησα ήταν ήδη από το 1923 ιταλικά. Υπό γερμανική κατοχή βρίσκονταν αρχικά, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, μόνο οι περιοχές που είχαν για τους Γερμανούς στρατηγική σημασία. Το πιο επείγον πρόβλημα του χειμώνα 1941/42, η έλλειψη τροφίμων, ήταν δριμύτερο στα νησιά λόγω της έλλειψης πλοίων.

Η δεύτερη περίοδος της κατοχής, μετά από την ανακωχή των Ιταλών με τους Συμμάχους, άρχισε με αρκετά νησιά να βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση. Αμέσως μετά την ιταλική ανακωχή οι Άγγλοι έστειλαν μονάδες ειδικά στα Δωδεκάνησα για να υποστηρίξουν τους καινούργιους τους συμμάχους, τους Ιταλούς, και να εμποδίσουν τους Γερμανούς να πάρουν και αυτά τα νησιά υπό κατοχή τους. Παρ' όλα αυτά οι Γερμανοί κέρδισαν μία από τις τελευταίες τους μεγάλες νίκες με την κατάκτηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου. Ταυτόχρονα έλαβε χώρα ένα από τα μεγαλύτερα εγκλήματα πολέμου της Βέρμαχτ στα Ιόνια νησιά, όπου εκτελέστηκαν χιλιάδες Ιταλοί αιχμάλωτοι πολέμου. Από τότε και μετά βρίσκονταν υπό γερμανική κατοχή όλα τα ελληνικά νησιά. Και στη διάρκεια αυτού του ενάμιση χρόνου, μέχρι την εν μέρει οπισθοχώρηση των Γερμανών, οι νησιώτες αντιμετώπιζαν ακόμα πιο δύσκολες στιγμές, αφού οι Γερμανοί, προβλέποντας την πιθανή ήττα τους, έπαιρναν όλο και πιο σκληρά μέτρα για να κρατάνε τάξη και ηρεμία στη νοτιοανατολική πλευρά τους.

Μαρία Ζαρίφη

Ηγεμονικές βλέψεις της ναζιστικής Γερμανίας στην Ελλάδα: Η "Εταιρία Νοτιοανατολικής Ευρώπης" (SOEG) και το πρόγραμμα της οικονομικής εκμετάλλευσης

Το 1936 ο επικεφαλής της χιτλερικής κυβέρνησης και Υπουργός της Γερμανικής Αεροπορίας, Χέρμαν Γκαίρινγκ ανακοίνωσε επίσημα το Τετραετές Πρόγραμμα (*Vierjahresplan*), το οποίο θα καθιστούσε τη Γερμανία αυτάρκη σε πρώτες ύλες και συνάλλαγμα μέσα σε τέσσερα χρόνια, ώστε να είναι έτοιμη να διεξάγει πόλεμο. Ανάμεσα στις προτεραιότητες αυτής της προετοιμασίας ήταν η αγροτική εκμετάλλευση και η εκμετάλλευση των πρώτων υλών της νοτιο-ανατολικής Ευρώπης, και ασφαλώς της Ελλάδας, για τη γερμανική πολεμική βιομηχανία. Σύντομα τα σχέδια μιας στεγνής εκμετάλλευσης και αρπαγής του παραγωγικού πλούτου εξελίχθηκαν σε ένα πρόγραμμα καλά οργανωμένης και προσεγμένης οικονομικής πολιτικής που θα εξασφάλιζε απόλυτη ηγεμονία της Γερμανίας στην περιοχή σε όλους τους τομείς της οικονομίας και κυρίως το εμπόριο, έναντι των ανταγωνιστικών δυτικών δυνάμεων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ναζιστική Γερμανία ίδρυσε μια σειρά από οργανισμούς που θα λειτουργούσαν για αυτόν τον σκοπό. Ο κατεξοχήν οργανισμός που θα είχε και πολιτικές διαστάσεις, ήταν η "*Εταιρία Νοτιο-ανατολικής Ευρώπης*" ("*Suedosteuropa Gesellschaft*", SOEG), η οποία ιδρύθηκε το 1940. Θα παρουσιαστούν τα επιμέρους σχέδια προετοιμασίας της οικονομικής εκμετάλλευσης της νοτιο-ανατολικής Ευρώπης και κυρίως της Ελλάδας καθώς και οι μηχανισμοί της SOEG για την επίτευξη των οικονομικών και πολιτικών στόχων της.

Φαίδρα Κουτσούκου

Εθνικοσοσιαλιστική πολιτιστική πολιτική στην κατεχόμενη Ελλάδα και Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις

Τον Οκτώβριο του 2012 το Goethe-Institut Athen μας «καλεί να γιορτάσουμε μαζί την επέτειο των 60 χρόνων στην Αθήνα (...) τιμώντας τα ζωντανά σημάδια της μακραίωνης ιστορίας της και απενίζοντας σε ένα κοινό μέλλον ...»¹. Η παρουσία του Γερμανικού Πολιτιστικού Ινστιτούτου στην Ελλάδα αριθμεί, εντούτοις, είκοσι επιπλέον «σκοτεινά» χρόνια: τον Οκτώβριο του 1932 η *Γερμανική Ακαδημία*, ως πρόδρομος του Goethe-Institut, εγκαινιάζει ένα από τα πρώτα παραρτήματά της στον ελληνικό χώρο. Η μελέτη της γερμανικής πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα ως χώρα-στόχο, γενικότερα, αλλά και της εθνικοσοσιαλιστικής, ειδικότερα, ήταν μέχρι

---

¹Ανακοίνωση Τύπου του Goethe-Institut Athen, 6.9.2012.

πρόσφατα «καταδικασμένη» ως αδιάφορο εάν όχι ανεπιθύμητο πεδίο της ιστορικής έρευνας. Αν και στη Γερμανία η (γερμανική) εξωτερική πολιτιστική πολιτική έχει καθιερωθεί ως αντικείμενο ακαδημαϊκής έρευνας και διδασκαλίας για περισσότερες από τρεις δεκαετίες, οι μελετητές επισημαίνουν την απουσία, μιας σημαίνουσας μονογραφίας, σχετικής με την πολιτιστική πολιτική του Τρίτου Ράιχ στην (κατεχόμενη) Ευρώπη, με έμφαση στο περιεχόμενο της πολιτιστικής προπαγάνδας στους ποικίλους τομείς της πολιτιστικής δραστηριότητας. Η δημοσίευση περιπτώσιολογικών μελετών σχετικών με την εν λόγω πολιτική σε κατεχόμενα ευρωπαϊκά κράτη ανοίγει, αναμφισβήτητα, το δρόμο προς αυτή την κατεύθυνση. Με αφετηρία την έρευνα της γράφουσας για την εθνικοσοσιαλιστική πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα η ανακοίνωση θα επιχειρήσει να φωτίσει τη σκιώδη εκπροσώπηση του θέματος στην γερμανόφωνη και ελληνόφωνη ιστοριογραφία.

Ιάσονας Χανδρινός

Εννοιολόγηση και τιμωρία του «προδότη» στην ελληνική και γαλλική κομμουνιστική Αντίσταση 1941-1944

Στόχος της ανακοίνωσης είναι η συγκριτική παρουσίαση της τιμωρίας συνεργατών των Γερμανών σε Ελλάδα και Γαλλία από τις αντίστοιχες οργανώσεις που καθοδηγούνταν από τα κομμουνιστικά κόμματα των δύο χωρών την περίοδο 1940-1944. Σημασία θα δοθεί στη δράση των ειδικών ενόπλων ομάδων του PCF (FTP-MOI, Απόσπασμα Valmy) και του ΚΚΕ (ΟΠΛΑ) με σκοπό να γίνουν σαφέστερες ομοιότητες και διαφορές στις πρακτικές στοχοποίησης και εξόντωσης προσώπων από την έναρξη της κατοχής ως την Απελευθέρωση. Μοτίβο της παρουσίασης είναι η ιδεολογική επένδυση του όρου "προδότης" τόσο ως βασικό καθήκον των κομμουνιστών όσο και ως παράγοντας καταξίωσης της αντιστασιακής δράσης αλλά και η προβληματική πολιτική/μνημονική του εργαλειοποίηση στα μεταπολεμικά χρόνια.

Χάρη Δελλοπούλου

Η νομοθεσία «περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού». Ενδεικτικές περιπτώσεις δικαστικού χειρισμού υποθέσεων δοσιλογισμού

Η ποινική τιμωρία όσων συνεργάστηκαν με τον εχθρό σε βάρος της Ελλάδας, ήταν ένα από τα πρώτα θέματα που απασχόλησαν την κυβέρνηση εθνικής ενότητας, μόλις εγκαταστάθηκε στη χώρα. Η νομοθεσία «περί ποινικών κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού», αποτελείται κυρίως από τις υπ' αριθ. 1/1944 και 6/1945 Συντακτικές Πράξεις και την κωδικοποίησή τους με τον Α.Ν.533/3-9-1945. Προβλέπονταν συνολικά δεκατρείς μορφές, δηλαδή τρόποι τέλεσης, του αδικήματος, που τιμωρούνταν με βαρύτερες ποινές ως κακουργήματα, καθώς επίσης και μία ελαφρύτερη μορφή του εγκλήματος, αυτή της εθνικής αναξιοσύνης, που τιμωρούνταν ως πλημμέλημα. Παρά το ότι η τιμωρία των δοσιλόγων ήταν βασικό αίτημα της κοινωνίας μετά την απελευθέρωση, η έναρξη των δικών καθυστερεί. Μεσολαμβάνουν τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 1944, η ήττα της Αριστεράς από τις ενισχυμένες από τους Άγγλους κυβερνητικές δυνάμεις και η Συμφωνία της Βάρκιζας. Η πολιτική πώλωση εξαιτίας της εμφύλιας διαμάχης επιδρά και στη διαδικασία της δικαστικής κάθαρσης, η οποία εν τέλει ατονεί, ενώ αντίθετα, εντείνονται οι διώξεις των οπαδών της Αριστεράς. Αναφέρονται ενδεικτικές περιπτώσεις της πορείας υποθέσεων δοσιλογισμού.

Δημήτρης Κουσουρής

Δοσιλογισμός και ιστοριογραφία : από την πολιτική στην κοινωνική ιστορία του δοσιλογισμού;

Στόχος της ανακοίνωσης είναι να επιχειρήσει μια αποτίμηση (και συνάμα μια περιοδολόγηση) της πραγμάτευσης του δοσιλογισμού από τη μεταπολεμική ακαδημαϊκή ιστοριογραφία. Όπως και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, έτσι και στην Ελλάδα, η συνεργασία των ντόπιων πληθυσμών με τον κατακτητή παρέμεινε θέματαμπού για τη δημόσια μνήμη του πολέμου. Έτσι, με ελάχιστες «παραφωνίες», καθ'όλη την εικοσαπενταετία του μετεμφυλιακού καθεστώτος, ο μύθος της «μιας χούφτας» συνεργατών, μιας «ισχνής μειοψηφίας» των δοσιλόγων και μιας «ομόψυχης» ή «παλλαϊκής» αντίστασης στον κατακτητή, βόλεψε, για διαφορετικούς λόγους στις διάφορες εκδοχές του, τόσο το στρατόπεδο των ηττημένων όσο κι εκείνο των νικητών. Όπως και στη Γαλλία με τη μελέτη του Ρ. Πάζτον για το κράτος του Βισύ, έτσι και στην Ελλάδα, η πρώτη πραγμάτευση του δοσιλογισμού από την ακαδημαϊκή έρευνα έγινε από ένα «ξένο» ιστορικό, στις αρχές δεκαετίας του 1980,

με τη μελέτη από το Χ. Φλάισερ πτυχών της ιστορίας κυρίως των κατοχικών κυβερνήσεων και των Ταγμάτων Ασφαλείας. Η παράδοση εξάλλου συνεχίστηκε, με την περιγραφή, από το Μ. Μαζάουερ, του δοσιλογισμού ως μαζικού φαινομένου και ως «αιματοβαμμένου νεκροταφείου της αντεπανάστασης». Και πάλι ωστόσο, η επικράτηση του μύθου μιας παλλαϊκής «Εθνικής Αντίστασης» εκτόπισε κατά κανόνα από την ιστορική συζήτηση το κοινωνικό εύρος και την ποικιλία των μορφών του δοσιλογισμού. Πιο πρόσφατα, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η ιδεολογία της «εθνικής συμφιλίωσης» οδήγησαν, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, στη ανάδυση της μελέτης της κατοχής και του εμφυλίου ως προνομιακού επιστημονικού πεδίου και σε νέες προσεγγίσεις του δοσιλογισμού με τη χρήση μεθόδων της κοινωνικής ιστορίας και ανθρωπολογίας. Εντούτοις, η κληρονομιά σιωπών και απλοποιήσεων δεκαετιών σε συνδυασμό με την ετεροχρονισμένη εμφάνιση ρευμάτων «αναθεώρησης» του κυρίαρχου «αντιφασιστικού» αφηγήματος, εγκλωβίζουν ακόμα την ιστορική συζήτηση σε ιδεολογικά σχήματα και πολιτικές χρήσεις και καταχρήσεις του παρελθόντος –ιδιαίτερα σε συνθήκες κοινωνικής πόλωσης κι όξυνσης του πολιτικού κλίματος σαν τις σημερινές.

Wolfgang Benz

Von der Amnesie zur Kultur des Gedenkens. Vergangenheitsbewältigung in Deutschland

Die deutsche Erinnerungskultur nach dem Zweiten Weltkrieg präsentiert sich in der Gegenwart in einer großen Zahl von Gedenkstätten, Museen und Denkmälern, in denen insbesondere die Verbrechen des NS-Staats thematisiert sind. Das Denkmal für die ermordeten Juden Europas in Berlin bildet neben den KZ-Gedenkstätten einen Höhepunkt. Diese Kultur des Erinnerns und Gedenkens ist relativ jung. Mindestens vier Jahrzehnte lang, bis in die 1980er Jahre, war das kollektive Bewusstsein aber von der Abweisung der historischen Erfahrung geprägt: „Vergangenheitsbewältigung“ lautete der Terminus in der Bundesrepublik, der der Distanzierung, nicht der Aneignung diente. Dem stand die Instrumentalisierung des Antifaschismus in der DDR gegenüber, der das negative Erbe auf den Feindstaat im Westen delegierte. In beiden Nachfolgestaaten des Deutschen Reiches begann die Auseinandersetzung mit

dem Nationalsozialismus und dem Zweiten Weltkrieg erst nach einer langen Phase der Amnesie.

Johannes Houwink Ten Cate

Memories of the Second World War and the Nazi occupation in Holland

The topic of my lecture is how different generations of Dutchmen – a nation of Protestants always eager to engage in debates on practical morality - have structured their memories of the Second World War and the Nazi occupation. After the Liberation the Dutch – as many others – invented a myth of Resistance. This myth justified the exclusion of approx. 400,000 former (political) collaborators from society. Other collaborators – such as business men or bureaucrats - were not punished. During the Sixties, this memory was replaced by a strong emphasis on the cooperation of the Dutch civil servants with their German masters in the implementation of anti-Jewish policies (which had caused the highest deportation rate of Jews in Western Europe). This age of guilt and of solidarity with the victims of persecution after the fact is now – or so it seems - coming to an end. The view that the Dutch Gentiles through their passivity were co-responsible for the persecution of the Jews – which climaxed during the debates on the restitution of properties owned by Jews in the Nineties - is becoming less popular. Now, there seems to be a need for new heroes, who symbolize the (limited number of) “true Dutchmen” who helped their Jewish countrymen.

Νίκος Μαραντζίδης

Σιωπηλός θρήνος: η μνήμη του Κατίν στη μεταπολεμική Ευρώπη

Η σφαγή σχεδόν 15.000 Πολωνών κρατούμενων ως αιχμαλώτων πολέμου στα σοβιετικά στρατόπεδα Kozelsk, Ostashkon και Starobelsk καθώς και άλλων 7.000 περίπου κρατούμενων στις φυλακές της NKVD, από τις σοβιετικές μυστικές υπηρεσίες τον Απρίλιο-Μάιο 1940 υπήρξε ένα από τα πλέον δραματικά και ταυτόχρονα αμφιλεγόμενα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Παρά την προσπάθεια των ναζί να ωφεληθούν πολιτικά και επικοινωνιακά από την ανακάλυψη ομαδικών τάφων στο δάσος του Κατίν (απ' όπου και πήρε το όνομα της η υπόθεση)

το 1943, η σοβιετική προπαγάνδα κατάφερε να αποδοθεί το έγκλημα στους Γερμανούς. Μέχρι την πτώση του κομμουνισμού στην ανατολική Ευρώπη, και παρά την ύπαρξη πληθώρας στοιχείων που αποδείκνυαν τον υπεύθυνο της σφαγής και την έκδοση μονογραφιών για το θέμα, η υπόθεση παρέμενε σκοτεινή. Οι ίδιοι οι Σοβιετικοί αποδέχτηκαν την ευθύνη τους, μόλις το 1990. Σήμερα πλέον γνωρίζουμε, πως η εντολή της σφαγής δόθηκε από τον ίδιο τον Στάλιν και το πολιτικό γραφείο του ΚΚΣΕ. Μεταπολεμικά, παρά τις επίμονες προσπάθειες των Πολωνών αντιφρονούντων και εξόριστων να αναδείξουν το θέμα, η ΕΣΣΔ πέτυχε να ελέγξει την κατάσταση για σχεδόν μισό αιώνα. Σε αυτόν τον «πόλεμο της μνήμης» οι Πολωνοί αντιφρονούντες υποχρεώθηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα σε ταπεινωτική ήττα. Ουσιαστικά, το Κατίν αποτέλεσε ένα ζήτημα ταμπού που χαρακτήρισε τη συμπεριφορά της μεταπολεμικής Ευρώπης και ιδιαίτερα της ευρωπαϊκής αριστεράς έναντι της «μεγάλης πατρίδας του Σοσιαλισμού». Γιατί όμως αυτή η προσβολή της αλήθειας βρήκε τόσο γόνιμο έδαφος στο δυτικό κόσμο; Πως εξηγείται η «τύφλωση» και η σιωπή πολλών διανοουμένων της Δύσης; Η υπόθεση εργασίας πως το Κατίν υπονομεύει ευθέως τη θεωρία της «μη συγκρισιμότητας» φασισμού-κομμουνισμού αποτελεί μια ερμηνευτική παράμετρο και μια γόνιμη βάση ανάλυσης για την κατανόηση αυτής της στάσης.

Θανάσης Δ. Σφήκας

Η ευκολία της «μοιρασιάς»: το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ, τα Ποσοστά, η Γιάλτα

Προκλητικά παραδείγματα του «επαρχιωτισμού του χρόνου» - της αντίληψης ότι το παρελθόν είναι ίδιο με το παρόν, όπως τη διατύπωσε ο T.S. Eliot - αποτελούν οι προσλήψεις των «συμφωνιών» που αναφέρονται στον τίτλο της ανακοίνωσης, καθώς συμπυκνώνουν τόσο την πολιτική φύση όσο και τις λειτουργίες τους στον ακαδημαϊκό και τον δημόσιο χώρο. Η «ευκολία της “μοιρασιάς”» είναι η ευκολία της ερμηνείας, της κατήχησης, του σωφρονισμού, της ιδιοτέλειας και άλλων δαιμόνων. Καταστατικό στοιχείο όλων αυτών των «ευκολιών» είναι οι πλάνες (λογικά εσφαλμένοι συλλογισμοί) του ντετερμινισμού, της τελεολογίας, του αναχρονισμού και του αναγωγισμού· κυρίως, όμως, είναι η άρνηση να δει κανείς το παρελθόν από την οπτική του δικού του παρελθόντος, όταν δηλαδή το παρελθόν παρέμενε ένα

ασυντέλεστο και απρόβλεπτο ενδεχόμενο. Οι πλάνες αυτές είναι εμφανείς στις διαδοχικές ζωές που είχαν το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότωφ, η «συμφωνία των ποσοστών» και η Συμφωνία της Γιάλτας. Αυτό που ενοποιεί τις τρεις «μοιρασιές» είναι η μεταγραφή των γεγονότων σε πολλαπλά, αντιφατικά και εναλλασσόμενα πολιτικά, ιδεολογικά και εθνικά ιδιώματα. Εάν υποτεθεί ότι οι ιστορικοί συμφωνούν ως προς το τι πραγματικά έγινε τον Αύγουστο του 1939, τον Οκτώβριο του 1944 και τον Φεβρουάριο του 1945, η γέννηση και η διαδρομή των σχετικών «μύθων» έχει εξίσου ενδιαφέρουσα ιστορία – πολιτική, διανοητική και πολιτισμική: πρόκειται για ένα πυκνό στρώμα διαδοχικών παραμορφωτικών φακών που ανάγονται στην άμεση προπολεμική περίοδο, ενισχύθηκαν στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πολλαπλασιάστηκαν στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου και διασπάστηκαν σε ένα σύμπαν αντιφατικών και διαφιλονικούμενων αφηγημάτων που ενσωματώνουν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και ανατροφοδοτούνται από αυτό.

Γιάννης Στεφανίδης

Στρατηγικές της συμμαχικής προπαγάνδας προς την Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου, 1939-67

Σκοπός της εισήγησης είναι να παρουσιάσει σε αδρές γραμμές την πολιτική προπαγάνδα των δύο Μεγάλων Δυνάμεων που διαδοχικά πρωταγωνίστησαν στις ελληνικές εξελίξεις σε κρίσιμες ιστορικές περιόδους. Κοινή συνισταμένη των δύο πολιτικών υπήρξε η επιδίωξη για τη διατήρηση της δεσπόζουσας θέσης τους απέναντι σε άλλες Δυνάμεις και η ενίσχυση της επιρροής τους τόσο επί της εκάστοτε κυβέρνησης όσο και επί της κοινής γνώμης στην Ελλάδα. Στις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι βρετανικές εκτιμήσεις συνέκλιναν στην άποψη ότι στην Ελλάδα υπήρχε ένα σημαντικό κεφάλαιο αγγλοφιλίας, πάνω στο οποίο μπορούσε να στηριχθεί η προπαγάνδα για την εξυπηρέτηση των πολιτικών και στρατιωτικών επιδιώξεων του Λονδίνου: αρχικά, τήρηση ευμενούς ουδετερότητας, εν συνεχεία συμμετοχή στον αγώνα κατά του Άξονα και, μετά την κατάληψη της χώρας, τόνωση του φιλοσυμμαχικού φρονήματος και, ως ένα βαθμό, του πνεύματος αντίστασης. Η τελευταία αυτή στόχευση κατέστη ιδιαίτερα δυσχερής μετά την απόφαση του Λονδίνου να στηρίξει την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου Β΄ και της εξόριστης κυβέρνησης μετά τη νίκη, τη στιγμή που στη χώρα κέρδιζε έδαφος το εαμικό κίνημα

αντίστασης. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος δημιούργησε νέες προκλήσεις ήδη από τα τέλη του 1943. Μετά την απελευθέρωση, έργο της βρετανικής προπαγάνδας φαίνεται ότι ήταν κυρίως η υποβοήθηση της αντίστοιχης επίσημης ελληνικής – με μία εξαίρεση, ορατή ήδη από την περίοδο του πολέμου, την προβολή αλυτρωτικών διεκδικήσεων. Μετά το 1947, οι Αμερικανοί πρόσθεσαν τους πόρους αλλά και τις προσδοκίες του Σχεδίου Marshall στην προσπάθεια να κερδηθούν οι καρδιές και ο νους των Ελλήνων. Κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960 η πολιτική προπαγάνδας της Ουάσιγκτον καταρχήν υπαγορευόταν από τη «συνεχιζόμενη ανάγκη για τη διατήρηση και ενίσχυση της αμερικανικής θέσης σε μια χώρα ζωτικής σημασίας για την πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών και την άμυνα του ελεύθερου κόσμου». Η βασική της επιδίωξη, ωστόσο, υπονομεύθηκε από πολλούς παράγοντες, με σημαντικότερους την έξαρση του εθνικισμού, με αφορμή τις αλληπάλληλες κρίσεις του Κυπριακού, καθώς και την αντίδραση μερίδας της κοινής γνώμης απέναντι στη στάση της αμερικανικής κυβέρνησης στις εγχώριες πολιτικές εξελίξεις. Τα υπάρχοντα στοιχεία υποδεικνύουν την αδυναμία αυτής της πολιτικής να αναχαιτίσει το ρεύμα του αντιαμερικανισμού στην Ελλάδα. Τέλος, θα επιχειρηθεί μια συγκριτική αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών προπαγάνδας που άσκησαν, με διαφορετικά μέσα και σε διαφορετικές συνθήκες, οι δύο Μεγάλες Δυνάμεις.

Νάντια Ντάνοβα

Μάρτης 1943: Γνώση και Μνήμη

Η ανακοίνωση αναφέρεται στα “μυστικά της οικογένειας”, πάνω στα οποία, κατά τα λόγια του Marc Ferro “οι σιωπές ρίχνουν ένα πέπλο αιδημοσύνης”. Γίνεται λόγος για την απέλαση 11.363 Εβραίων από τα εδάφη υπό βουλγαρική κατοχή κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία πραγματοποιήθηκε από τις βουλγαρικές αρχές τον Μάρτη 1943. Σε πρώτη θέση παρουσιάζονται οι υπάρχουσες στη βουλγαρική ιστοριογραφία και στο δημόσιο χώρο θέσεις και η δημόσια μνήμη για το γεγονός. Σε δεύτερη θέση παρουσιάζεται το ερευνητικό σχέδιο, που κάναμε μαζί με τον Ρούμεν Αβράμοβ, το οποίο, ελπίζουμε, θα έχει σαν αποτέλεσμα τη δημοσίευση εγγράφων από τα Αρχεία της Υπηρεσίας Εβραϊκών Ζητημάτων και άλλων βουλγαρικών θεσμών. Σε τρίτη θέση αναλύονται μερικές από τις δυσκολίες που συναντήσαμε στην πορεία της πραγματοποίησης του σχεδίου αυτού.

Ελένη Μπεζέ

Η ανάμνηση του διωγμού από την Ισπανία στις αφηγήσεις Εβραίων της Θεσσαλονίκης για τον πόλεμο και τη γενοκτονία

Μελετώντας τις μαρτυρίες Εβραίων της Θεσσαλονίκης για τον πόλεμο και τη γενοκτονία ερχόμαστε αντιμέτωποι με την εξής, εκ πρώτης όψεως, παράδοξη, διαπίστωση. Ορισμένοι από τους επιζώντες επιλέγουν ως αφετηρία της αυτοβιογραφικής τους αφήγησης ένα γεγονός που υπερβαίνει κατά πολύ το πεδίο της «βιωμένης εμπειρίας». Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αφήγηση εκκινεί από, ή περιλαμβάνει, σημαίνουσες αναφορές στον διωγμό των προγόνων τους από την Ισπανία, ένα γεγονός που προηγείται των γεγονότων στα οποία επικεντρώνεται η ιστορία τους κατά περίπου 500 χρόνια. Όπως είναι ευνόητο, ούτε οι ίδιοι, ούτε οι γονείς ή οι παππούδες τους έζησαν τον διωγμό του 1492. Στην ανακοίνωσή μου θα στηριχτώ σε ένα δείγμα προφορικών και γραπτών μαρτυριών κυρίως των δύο τελευταίων δεκαετιών, προκειμένου να υποστηρίξω πως η αναφορά στον διωγμό του 1492, που ορισμένοι από τους επιζώντες εντάσσουν στις προσωπικές τους ιστορίες, αποτελεί μια αφηγηματική στρατηγική, στόχος της οποίας είναι να ενταχθεί η εμπειρία του πολέμου και της γενοκτονίας, και η συνεπαγόμενη καταστροφή της άλλοτε ακμάζουσας κοινότητάς τους, σε μια ευρύτερη προφορική παράδοση διαδοχικών καταστροφών και αναγεννήσεων. Ως αποτέλεσμα, προκύπτει μια, κατά το μάλλον ή ήττον, συνεκτική αφήγηση, χάρη στην οποία η ασυνέχεια του πρόσφατου παρελθόντος αντισταθμίζεται από ένα, οιονεί παρόν, μακρινό παρελθόν. Με τη σειρά της, η εν λόγω αφήγηση προσφέρει το συμβολικό έδαφος πάνω στο οποίο συγκροτείται μεταπολεμικά μια συλλογική μνήμη της σεφαραδίτικης διασποράς.

Ρίκα Μπενβενίστε

Για την ιστοριογραφία της shoah: Το διεθνές πλαίσιο και οι προοπτικές στην ελληνική ιστοριογραφία

Πώς να σκεφτούμε την ιστορία της shoah στην Ελλάδα; Πώς να αποτιμήσουμε τα κεκτημένα της και αλλά και τα κενά, πώς να επεξεργαστούμε ένα ερευνητικό σχέδιο που θα αναμετριέται με παλαιά ερωτήματα που ζητούν απαντήσεις, αλλά θα ενσωματώνει επίσης την εμπειρία των ερευνών και της ιστοριογραφίας που

αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη, το Ισραήλ και την Αμερική; Από το τέλος του πολέμου, ξεδιπλώνεται μια βεντάλια θεμάτων, πεδίων ενδιαφέροντος και διαμάχης, αναπτύσσονται ερευνητικά κέντρα που παρακολουθούν την πολιτική συγκυρία, την ανακάλυψη και τη συλλογή τεκμηρίων, και το άνοιγμα αρχείων. Δημιουργήθηκαν σχολές ή «κύκλοι» που ακολουθούν παραδόσεις οι οποίες άλλοτε διασταυρώνονται και άλλοτε ακολουθούν ανεξάρτητες πορείες. Στο πρώτο μέρος της εισήγησής μου επιχειρώ να παρουσιάσω μείζονες τάσεις στο διεθνές σύγχρονο ιστοριογραφικό πλαίσιο, αναγκαστικά σχηματικά. Η ελληνική ιστοριογραφία εισέρχεται στο πεδίο της μελέτης του Ολοκαυτώματος με σχετική καθυστέρηση. Η είσοδος γίνεται με τα δύο σημαντικά βιβλία, του Χάγκεν Φλάισερ και του Μαρκ Μαζάουερ, στα οποία η καταστροφή των ελλήνων εβραίων αποτελεί κεφάλαιο της ιστορίας της Κατοχής. Πρόκειται, κατά έναν τρόπο, για την πρώτη επιτυχημένη απόπειρα ενσωμάτωσης της εβραϊκής εμπειρίας στην ελληνική ιστορία του Πολέμου και της Κατοχής με πρωτογενή έρευνα και σε συνομιλία με τη διεθνή ιστοριογραφία. Έκτοτε, μια γενιά νεότερων ιστορικών δίνει εξαιρετικά δείγματα γραφής χωρίς να έχει ακόμη παρουσιάσει εκτενείς μελέτες. Τι θα πρέπει να περιμένουμε από αυτές; Αλλά και ποια είναι τα θέματα που περιμένουν τους ιστορικούς τους; Αναφορικά με το πρώτο ερώτημα επιχειρώ να προσδιορίσω τις παραμέτρους που πρέπει να ληφθούν υπόψη ώστε οι μελέτες να συλλάβουν μια διαδικασία που εξελίσσεται σταδιακά, έχει πολλαπλές διαστάσεις, είναι πολυεπίπεδη και διαφοροποιείται στο πλαίσιο των μεγάλων και των μικρών εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα. Αναφορικά με το δεύτερο ερώτημα, εντοπίζω μια σειρά από παλαιά ζητήματα που δεν έχουν ακόμη ερευνηθεί ικανοποιητικά (λ.χ. Αντίσταση) μια σειρά από θέματα που θα έπρεπε να προσεγγιστούν εκ νέου με διαφορετικό τρόπο (λ.χ. αντισημιτισμός) καθώς και μια σειρά από νέα ερωτήματα.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου

Το ζήτημα του κατοχικού εμφυλίου

Η εισήγηση θα συζητήσει την πραγμάτευση που έχει καταγραφεί, από τη δεκαετία του 1940 έως και τις ημέρες μας, σχετικά με την διενέργεια ενός εμφυλίου πολέμου κατά την κατοχική περίοδο και συγκεκριμένα κατά τα έτη 1943-44. Το ζήτημα αυτό συνδέθηκε ποικιλότροπα με τις διάφορες,

αποκλίνουσες ερμηνείες της ελληνικής κατοχικής εμπειρίας. Συνακόλουθα, στην ευρύτερη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, θεωρήθηκε ότι οι συναφείς τοποθετήσεις προδικάζουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, και τις στάσεις/ερμηνείες των συγγραφέων για το φαινόμενο του εμφυλίου πολέμου συνολικά. Έτσι, επισημαίνεται η πλήρης άρνηση της διενέργειας ενός «εμφυλίου πολέμου» (από την μεταπολεμική ακραία αντικομμουνιστική άποψη), ή και μια – στις ημέρες μας – υπέρμετρη δυσπιστία έναντι της άποψης του «μακρού εμφυλίου πολέμου» (1943-9) με το επιχείρημα ότι εμπεριέχει μια «θεωρία των τριών γύρων» που είναι εξ ορισμού αντικομμουνιστική. Θα υποστηριχθεί ότι η διαπίστωση πως ένας εμφύλιος πόλεμος έλαβε χώρα κατά την κατοχική περίοδο, αποτελεί (από το 1945 έως σήμερα) ένα σταθερό γνώρισμα των μετριοπαθών πολιτικών τοποθετήσεων, καθώς και των κατ' εξοχήν επιστημονικά προσανατολισμένων πραγματεύσεων, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει αυτή του Χ. Φλάισερ, που στο σημείο αυτό εύλογα θεωρείται ως ένας από τους πρωτοπόρους στην νηφάλια αντιμετώπιση της ενδοελληνικής σύγκρουσης.

Μενέλαος Χαραλαμπίδης

Πεθαίνοντας στην Αθήνα. Η ανθρωπογεωγραφία της εμφύλιας σύγκρουσης στην κατοχική Αθήνα και το πολιτισμικό της υπόστρωμα

Η παρούσα εισήγηση εξετάζει την πολιτισμική διάσταση της εμφύλιας σύγκρουσης που σημειώθηκε στην Αθήνα τον τελευταίο χρόνο της Κατοχής, ανάμεσα στις εαμικές οργανώσεις και το πολύμορφο αντιστασιακό στρατόπεδο που βρίσκονταν υπό την κηδεμονία των γερμανικών αρχών. Το ερώτημα που θέτει στο επίκεντρο της διαπραγμάτευσης, προκύπτει από την επεξεργασία των στοιχείων για την ταυτότητα των θυμάτων των δύο πλευρών: γιατί οι μικρασιάτες πρόσφυγες αποτέλεσαν τη μεγάλη πλειοψηφία όσων εντάχθηκαν στις εαμικές οργανώσεις, ενώ αντίθετα το σύνολο όσων στελέχωσαν τις αντιστασιακές δυνάμεις προέρχονταν από την Παλαιά Ελλάδα; Η συγκεκριμένη σύνθεση των δύο αντιμαχόμενων πλευρών ήταν αποτέλεσμα τόσο της προπολεμικής κοινωνικοπολιτικής κατάστασης που επικρατούσε στην Αθήνα, όσο και της ανάπτυξης του εαμικού κινήματος κατά τη διάρκεια της Κατοχής και ιδιαίτερα των εξελίξεων που δρομολογήθηκαν στην πόλη μετά την αποχώρηση του ιταλικού στρατού κατοχής. Η προσπάθεια ένοπλης

καταστολής του εαμικού κινήματος από την κυβέρνηση του Ιωάννη Ράλλη και ο μετασχηματισμός του τρόπου εκδήλωσης της εαμικής αντιστασιακής δράσης στην πόλη, ενίσχυσαν την πολιτισμική διάσταση της σύγκρουσης, δημιουργώντας μια ιδιαίτερη χωροταξία: οι προσφυγικές συνοικίες μετατράπηκαν σε προπύργια του ΕΑΜ, ενώ αυτές των γηγενών αποτέλεσαν ορμητήρια των Σωμάτων Ασφαλείας και διάφορων αντικομμουνιστικών οργανώσεων.

Γιώργος Μαργαρίτης

Η ελληνική κοινωνία σε πόλεμο: τομές και συνέχειες

Τον Οκτώβριο του 1940 αλλά, ειδικά, τον Απρίλιο του 1941 η ελληνική κοινωνία εισήλθε σε μια νέα κατάσταση μέσα στην οποία θα λειτουργούσε στα επόμενα τρία χρόνια. Μερικά από τα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου έχουν εξεταστεί με πείσμα σχεδόν ενώ άλλα, ίσως πιο σημαντικά για την κατανόηση των κοινωνικών διεργασιών και των συνακόλουθων πολιτικών εξελίξεων, έχουν αγνοηθεί με εξίσου πεισματικό τρόπο. Τα πρώτα αφορούν μια “ηθικολογική-δικαστική” διάσταση της ιστορίας που παράγει ίσως πολιτικό αποτέλεσμα στο σήμερα, αδυνατεί όμως να κατανοήσει τις τότε διεργασίες ή μάλλον απαγορεύει την εξέτασή τους. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι παλαιές-νέες σχολές οι οποίες, αρχικά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και μετέπειτα στην μετά το 1991 εποχή, αναπτύσσουν παραλλαγές της θεωρίας των άκρων επιζητώντας την καταδίκη του κομμουνισμού πρωτίστως ως υπαίτιου ακόμα και του φασιστικού-ναζιστικού φαινομένου. Η πολιτική σημασία αυτών των απόψεων σε μια χώρα όπου ανέρχονται ραγδαία φασιστικές πολιτικές δυνάμεις είναι προφανής: έκδηλα και μεθοδικά τις υποθάλπτουν. Η κατοχική περίοδος σφραγίζεται από μια συνάντηση οικονομικών και κοινωνικών λειτουργιών που ανήκουν σε διαφορετικά επίπεδα της ιστορικής εξέλιξης. Η ελληνική κοινωνία είναι σε μεγάλο βαθμό παραδοσιακή αγροτική ενώ τόσο οι κατακτητές και κυρίαρχοι, όσο και η ίδια η οικονομική λειτουργία του πολέμου, ανήκουν σε μια έντονα βιομηχανική εποχή. Για λόγους στρατιωτικούς, για λόγους πολιτικούς – την οργάνωση της Νέας Ευρώπης -, η ελληνική κοινωνία έπρεπε βίαια να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες: να αλλάξει το ιστορικό της επίπεδο. Η οικονομική δραστηριότητα ήταν εξαιρετικά έντονη στην κατοχική περίοδο και ταυτόχρονα ήταν συνειδητά προσανατολισμένη. Κατά σειρά σημασίας τα πεδία ανάπτυξης υπήρξαν οι

κατασκευές στρατιωτικών και “πολιτικών” υποδομών σε έκταση που η χώρα δεν είχε αντιμετωπίσει προγενέστερα, η βιομηχανική-κατασκευαστική δραστηριότητα, σε πολλούς τομείς, επίσης χωρίς προηγούμενο και οι καθαυτό “οικονομία πολέμου”, εκείνη που συνδέεται με την παρουσία και λειτουργία των στρατών κατοχής και που αφορά κυρίως τις προμήθειες. Η κύρια χρηματοδότηση αυτών των δραστηριοτήτων προέρχεται από την ίδια την ελληνική κοινωνία με υπερφορολόγηση της αγροτικής παραγωγής, την εκμηδένιση του κόστους της εργασίας – σε βιομηχανίες και εργοτάξια - αλλά και, εν μέρει, τη λεηλασία της εθνικής αποθησαύρισης (π.χ. των χαρτοφυλακίων των τραπεζικών ιδρυμάτων). Η οικονομική αυτή λειτουργία προκάλεσε πολυεπίπεδες τομές στην ελληνική κοινωνία. Ανθρωπογεωγραφικές για να αρχίσουμε, καθώς οι προπολεμικές αναλογίες στη σύνθεση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος ανατράπηκαν και η αγροτική οικονομία συρρικνώθηκε – ίσως και σε διψήφιο ποσοστό – σε όφελος των πόλεων. Κοινωνικές όμως πρώτιστα καθώς οι διεργασίες αυτές ευνόησαν παλαιούς και νέους παράγοντες του επιχειρηματικού κόσμου. Το γεωγραφικό χάσμα συνάντησε το κοινωνικό δημιουργώντας τις βάσεις του μετέπειτα σκληρού εμφυλίου πολέμου. Εξετάζοντας τα πράγματα από απόσταση η ελληνική κοινωνία κλήθηκε για δεύτερη φορά σε διάστημα είκοσι χρόνων να προχωρήσει με πολύ βίαιους ρυθμούς προς την καπιταλιστική συγκρότηση και ανάπτυξη ξεκινώντας μάλιστα από πολύ χαμηλές βάσεις. Στη δεκαετία που ακολούθησε την Μικρασιατική καταστροφή η διαδικασία αυτή μετριάστηκε από την τεχνική και οικονομική βοήθεια της Κοινωνίας των Εθνών και της συνακόλουθης Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων. Στην πιο σύντομη όμως περίοδο της Κατοχής η βίαιη αυτή διαδικασία στηρίχθηκε αποκλειστικά και μόνο στο εσωτερικό πλεόνασμα ακόμα και στις περιπτώσεις που αυτό ήταν οφθαλμοφανώς ανεπαρκές. Για τον λαό η μεγάλη τομή με τους προγενέστερους ρυθμούς έγινε αντιληπτή ως εποχή λεηλασίας, αυθαιρεσίας, αδικίας και οπωσδήποτε πόνου. Οι σκληρές οικονομικές πρακτικές θα ήταν αδύνατες εξάλλου χωρίς την βίαιη κατασταλτική παρέμβαση των κατοχικών στρατών και των μηχανισμών του κατοχικού κράτους. Το εξαιρετικό και ιστορικά ασυνήθιστο της περιόδου ήταν ότι ο λαός – οι αγρότες και οι εργαζόμενοι των πόλεων – απάντησαν στην βιαιότητα της κοινωνικής τομής με ολοπαγή ρήξη με τις ιεραρχίες και τα προγενέστερα συστήματα εξουσίας αντιπροτείνοντας έναν πολλαπλά απελευθερωτικό δρόμο: την βαθύτατα κοινωνική και δημιουργική Εθνική Αντίσταση. Στο σημείο αυτό χρειαζόταν μια πολιτική

γέφυρα με τις μεγάλες συνέχειες: τους λαϊκούς αγώνες και τα λαϊκά οράματα του παρελθόντος. Τη συνέχεια αυτή την εξασφάλισαν οι κομμουνιστές και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας.

Πολυμέρης Βόγλης

Διαμάχες για το παρελθόν; Η δεκαετία του 1940 ανάμεσα στη δημόσια ιστορία και την ιστοριογραφία

Στο επίκεντρο της ιστοριογραφικής διαμάχης για τη δεκαετία του 1940, η οποία κορυφώθηκε το 2004, βρέθηκε η αναθεώρηση των βασικών και κοινά αποδεκτών ερμηνευτικών σχημάτων για την Αντίσταση και τον Εμφύλιο. Η κριτική στα «κυρίαρχα» ερμηνευτικά σχήματα αφορούσε τη μεροληπτικότητά τους. Η μεροληπτικότητα της μέχρι τότε ιστοριογραφίας υπονόμει την όποια αξίωση αντικειμενικότητας και επιστημονικότητας και αντανάκλυνε, υποτίθεται, ιδεολογικές επιλογές των ιστορικών. Η υπόσχεση της αναθεώρησης ήταν η αποκατάσταση της χαμένης αντικειμενικότητας. Το ενδιαφέρον είναι ότι η επιστημονική συζήτηση πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο στη δημόσια σφαίρα, δηλαδή μέσα από τις στήλες εφημερίδων και περιοδικών, τροφοδοτώντας με αυτόν τον τρόπο τη δημόσια συζήτηση για την επίμαχη δεκαετία. Ωστόσο, η δεκαετία του 1940 ήδη πολύ πριν το 2004 κατείχε βαρύνουσα θέση στη δημόσια σφαίρα και αποτελούσε ένα από τα προνομιακά πεδία της δημόσιας ιστορίας, με αφιερώματα στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, την έκδοση δοκιμίων, μαρτυριών και λογοτεχνικών βιβλίων, την ανέγερση μνημείων, τη διοργάνωση εορτασμών. Η δημόσια ιστορία της δεκαετίας του 1940 δεν είναι στατική ούτε παγιωμένη αλλά αλλάζει με βάση γενικότερες πολιτισμικές και ιδεολογικές αλλαγές που συντελούνται στην ελληνική κοινωνία και διεθνώς. Η ανακοίνωση θα μελετήσει τη σχέση δημόσιας ιστορίας και ιστοριογραφίας αναφορικά με τη δεκαετία του 1940. Βασικό επιχείρημα είναι ότι η δημόσια ιστορία «προαναγγέλει» την αναθεώρηση της ιστοριογραφίας και ότι η ιστοριογραφική διαμάχη στην ουσία έρχεται να προσδώσει επιστημονικό κύρος στις αλλαγές που έχουν συντελεστεί σε επίπεδο δημόσιας ιστορίας. Το ερώτημα που θα τεθεί είναι κατά πόσον υπάρχει μια νέα κυρίαρχη «αφήγηση» για τη δεκαετία του 1940 τόσο σε επίπεδο δημόσιας ιστορίας όσο και σε επίπεδο ιστοριογραφίας.

Χρήστος Χατζηιωσήφ

Ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο και η ελληνική εκδοχή του: Ο αναθεωρητισμός στην ιστοριογραφία της Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου

Προτείνεται η συγκριτική προσέγγιση των δημοσιευμάτων για την δεκαετία του 1940 που υπήρξαν η αφορμή για μια σειρά από δημόσιες διαμάχες στην Ελλάδα στα προηγούμενα χρόνια, με πρόσφατες δημόσιες διαμάχες και δημοσιεύματα στη Γαλλία γύρω από την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης, με δημοσιεύματα από την Ιταλία γύρω από την Αντίσταση και από την Ισπανία γύρω από τον εμφύλιο πόλεμο. Υποστηρίζεται ότι υπάρχουν κοινά στοιχεία στις τέσσερις περιπτώσεις που επιτρέπουν να τις εντάξουμε σε ευρύτερες διεθνείς πολιτικές, ιστοριογραφικές και γνωσιακές τάσεις.

Γρηγόρης Ψαλλίδα

Αυτο-διαχείριση και ετεροκαθορισμός της μνήμης: Οι προφορικές μαρτυρίες των Ελλήνων επιζώντων κρατουμένων του στρατοπέδου Mauthausen

Το 2002 από το Ινστιτούτο Σύγχρονης Ιστορίας του Πανεπιστημίου της Βιέννης και υπό την διεύθυνση ενός ειδικού επιστημονικού ερευνητή για κάθε χώρα διεξήχθη στην Ευρώπη, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και το Ισραήλ ένα πρόγραμμα συγκέντρωσης προφορικών μαρτυριών από 800 συνολικά επιζώντες πρώην κρατουμένους του ναζιστικού στρατοπέδου Mauthausen. Για τους Έλληνες επιζώντες πρώην κρατουμένους κατά την περίοδο 1943-1945, οι οποίοι παραχώρησαν συνέντευξη, διαπιστώθηκε ότι τα βιώματά τους (και οι αναμνήσεις τους από αυτά) λειτούργησαν διαφορετικά στη διαμόρφωση της συλλογικής τους μνήμης αλλά και της ατομικής αυτοσυνειδησίας τους. Οι διαφορές αυτές, τις οποίες προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε, δεν αποδίδονται τόσο στα ψυχολογικά τραύματα της διαβίωσης στο Mauthausen που κατά κύριο λόγο συντελέστηκαν κάτω από σχεδόν όμοιες συνθήκες, όσο στη διαφορετική μεταπελευθερωτική τους εμπειρία. Γεγονός είναι ότι αμέσως μετά την επιστροφή τους αντιμετωπίστηκαν όλοι τους με αδιαφορία και καχυποψία, όπως τουλάχιστον ανέφεραν οι ίδιοι. Και αυτό το αποδίδουμε όχι μόνο στο προφανές, δηλαδή στο πολιτικό και ιδεολογικό κλίμα που διαμορφώθηκε στη χώρα μετά την

Απελευθέρωση, αλλά και στο λιγότερο προφανές που συνιστούσαν οι νοοτροπίες και οι αξίες που επικρατούσαν στην κοινωνία. Έτσι ο πολιτικός αντικομμουνισμός αλλά και ο κοινωνικός συντηρητισμός στην Ελλάδα συνέβαλαν στο να θεωρείται, για 30 σχεδόν χρόνια μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, «στιγματισμένος» ή «ατιμασμένη» όποιος άνδρας ή γυναίκα είχε καταδιωχθεί από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής, όχι μόνο για πολιτικούς αλλά ακόμα και για φυλετικούς λόγους. Με την παρουσίαση αυτή θα αποπειραθούμε να ερμηνεύσουμε τους λόγους για τους οποίους μέσα στα εξήντα σχεδόν χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στην τραυματική τους εμπειρία και την παραχώρηση της προφορικής τους μαρτυρίας, ο πρώτος απαλλάχθηκε από το «στίγμα» ενώ η δεύτερη δεν το κατόρθωσε ποτέ.

C.U.Schminck-Gustavus

Η καταστροφή των Λυγγιάδων. Ένα ατιμώρητο έγκλημα της Βέρμαχτ στην Ελλάδα

Στις έρευνές μου για την ιταλο-γερμανική κατοχή της Ηπείρου έχω μαζέψει πολλές μαρτυρίες απλών ανθρώπων που μου περιέγραψαν τα θλιβερά γεγονότα εκείνης της περιόδου. Συνάντησα τότε τους 5 που επέζησαν της σφαγής των Λυγγιάδων και τους πήρα συνεντεύξεις. Λυγγιάδες ή Λιγκιάδες ένα μικρό χωριό κοντά στα Γιάννενα που καταστράφηκε για «αντίποινα» στις 3 Οκτωβρίου 1943: 82 εκτελεσμένοι, μωρά, παιδιά, γυναίκες και γέροντες που είχαν μείνει στα σπίτια τους, όταν ήρθαν μέρα μεσημέρι οι Γερμανοί αλпинιστές στο χωριό. Οι 82 εκτελέστηκαν με αυτόματα όπλα στα κελάρια των σπιτιών τους που ύστερα κατακάηκαν πολλοί ακόμη μισοζώντανοι από εμπρησμό των σπιτιών και καλυβιών του χωριού. Από τους επιζήσαντες σήμερα ζει μόνο ένας: ο Παναγιώτης Μπαμπούσικας που ήταν μωρό ενός έτους βρέθηκε στο στήθος της βιασμένης και σκοτωμένης του μητέρας να προσπαθεί να θηλάσει. Ο ίδιος βαριά τραυματισμένος από ξιφολόγχη, επέζησε σαν από θαύμα σε αντάρτικο νοσοκομείο στο Γρεβενίτι. Μετά από πιέσεις της κοινής γνώμης η Εισαγγελία του Μονάχου το 1960 άρχισε για αυτό το έγκλημα μία προανακριτική έρευνα. Μετά μερικά χρόνια έκλεισε όμως την προανάκριση χωρίς να έχει γίνει ποινική δίωξη των υπευθύνων. Αυτή η αρχειοθέτηση της υπόθεσης ήτανε ένα από τα πολλά βήματα των γερμανικών εισαγγελικών αρχών, που είχαν αρχίσει την καριέρα τους στο ναζιστικό

καθεστώς, για την κάθαρση των μαύρων σημείων της γερμανικής ιστορίας. Γι' αυτό χρειάζεται να ανοίξουμε πάλι αυτούς τους φακέλους της ντροπής.

Dorte von Westernhagen

Oskar v. Westernhagen Local Commander and Accomplice at the Deportation of the Jews. A Wehrmacht-Biography from occupied Greece

In October 1943 Oskar von Westernhagen, Nazi Obersturmbannführer (lieutenant-colonel) with 1300 to 2000 men under his command, was removed to “Sturmdivision Rhodos” (stormdivision Rhodes). The Jewish (Sephardic) community, in existence on the island since 400 years, barely knew anti-Semitism. To the prosperous local community belonged workmen and fishers, physicians, lawyers and big merchants. Mussolini’s racial laws of 1938 had put a ban on the possession of radios, employment of Aryan domestic servants, real estate trading, slaughtering animals according to Jewish rites as well as closing shops on Shabbat. “*The high humanity of the Italians*”, as the surviving Victoria Soriano said, “*helped us to bear the interdictions.*” In 1943 Rhodes had 45000 inhabitants, of these 1700 Jews. 2000 were emigrated in the years before. After the war, when it came to the deportation of the Jews from Rhodes, Oskar produced the former senior lieutenant Georg Reischbeck as a witness. On Rhodes he had belonged to Oskar’s anti-aircraft-unit and described Oskar not only as a superior most popular with his men, but also as rescuer of Jews. But was he really?

Αγγέλα Καστρινάκη

Ρούφος, Κοτζιάς, Κάσδαγλης: γράφοντας, αναθεωρώντας, αναψηλαφώντας την ιστορία της νίκης στον Εμφύλιο

Η ήττα έχει οπωσδήποτε τα προβλήματά της· η νίκη όμως έχει από μίαν άποψη ακόμα περισσότερα: την ενοχή του νικητή, την άχαρη εξιστόρηση του επιτυχούς αγώνα σε βάρος ενός αντιπάλου που παραμένει ο «αδελφός μας». Ρούφος, Κοτζιάς, Κάσδαγλης, τρεις διακριτές περιπτώσεις. Με αταλάντευτη πεποίθηση στο δίκιο της παράταξής του ξεκινά ο Ρούφος (στο πρώτο μέρος της τριλογίας του, 1954), με ενοχική στήριξη της Δεξιάς εκδηλώνεται ο Κοτζιάς, με ταραγμένο σκεπτικισμό

καταλήγει ο Κάσδαγλης. Τρεις διακριτές περιπτώσεις, που όμως συγκλίνουν σε ένα τουλάχιστον σημείο: στον θάνατο του κεντρικού ήρωά τους. Και οι τρεις πρωταγωνιστές των μυθιστορημάτων σκοτώνονται. Κατά κάποιον τρόπο λοιπόν οι συγγραφείς διαχειρίζονται τη νίκη της Δεξιάς μέσω μιας απώλειας, μέσω ενός ήρωα-θύματος. Οι δύο πρώτοι του αποδίδουν μάλιστα και ορισμένα χαρακτηριστικά εξιλαστήριου θύματος, στον τύπο του Ιησού Χριστού. Η υποδοχή των μυθιστορημάτων, διαφορετική από αυτήν που οι ίδιοι οι συγγραφείς φαίνεται να ανέμεναν, τους οδηγεί τάχιστα σε επανατοποθετήσεις. Ο Ρούφος στο β' μέρος της τριλογίας, 1955, αποσύρει την αριστοκρατική περιφρόνηση των μαζών για μια πιο δημοκρατική θεώρηση. Ο Κοτζιάς, το 1961, αναθεωρεί την α' έκδοση της *Πολιορκίας* μετριάζοντας την ειδική εικόνα των «επαναστατών», καθώς και την αίγλη Ιησού με την οποία είχε περιβάλει τον ήρωά του. Κατά τη δικτατορία των συνταγματαρχών, όταν επανεκδίδεται το *Χρονικό μιας σταυροφορίας*, ο Ρούφος θα μειώσει αισθητά τις επιθέσεις προς τους κομμουνιστές, απαλείφοντας και τα σημεία που καυτηρίαζαν οι κριτικοί του, ενώ αφαιρεί εντελώς τον θαυμασμό για την έννοια στρατός. Οι κριτικοί της αριστεράς (Αργυρίου, Πατρίκιος), ζητώντας να αμβλύνουν τον περίφημο χαρακτηρισμό «μαύρη λογοτεχνία» του Δημήτρη Ραυτόπουλου, θα προσπαθήσουν τώρα να περισώσουν ό,τι γίνεται από το έργο των παλιών αντιπάλων. Η δική τους ανάγνωση –παρά τον έκδηλα ρητορικό της χαρακτήρα– θα καθοδηγήσει τις προσεγγίσεις έως τις μέρες μας.

Πασχαλούδη Ελένη

Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο: από την αμηχανία των νικητών στη «δικαίωση» των ηττημένων

Η δεκαετία του 1940 καθόρισε την ελληνική κοινωνία. Άλλαξε εκ βάθρων πολιτικούς και κοινωνικούς συσχετισμούς, διαφοροποίησε την πολιτική δημιουργώντας τη διαιρετική τομή της εθνοφοροσύνης, συγκρότησε ισχυρές πολιτικές ταυτότητες και πολιτικές ταυτίσεις. Ως εκ τούτου, υπήρξε για πάρα πολλά χρόνια ένα παρελθόν δύσθυμο όσο και καθοριστικό για τους νικητές και για τους ηττημένους. Η Κατοχή, η Αντίσταση και ο Εμφύλιος πόλεμος επιβίωσαν και αναβίωσαν στο λόγο των πολιτικών παρατάξεων για πάρα πολλά χρόνια μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Νικητές και ηττημένοι προβάλλοντας διαφορετικές εκδοχές των γεγονότων της

δεκαετίας του 1940 συγκρότησαν διαφορετικές και ανταγωνιστικές μεταξύ τους αφηγήσεις για την περίοδο προκειμένου να τις χρησιμοποιήσουν στον πολιτικό τους λόγο. Αντικείμενο της συγκεκριμένης ανακοίνωσης είναι να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο η δεκαετία του 1940 χρησιμοποιήθηκε στον πολιτικό λόγο της περιόδου από την πτώση της Δικτατορίας και μέχρι την ψήφιση του νομοσχεδίου για την άρση των συνεπειών του Εμφύλιου πολέμου (1974-1989). Η ανακοίνωση θα επιχειρήσει να διαπραγματευτεί τα ακόλουθα ερωτήματα, τα οποία αποτέλεσαν και τους κύριους άξονες της σχετικής έρευνας: Για ποιους λόγους οι πολιτικές δυνάμεις της Μεταπολίτευσης επιστρέφουν σε ορισμένα γεγονότα της δεκαετίας του 1940, ενώ αποσιωπούν άλλα; Γιατί αυτό το διχαστικό παρελθόν επανέρχεται με πολλές και διαφορετικές εκδοχές στον πολιτικό λόγο; Και, τέλος, ποιες λειτουργίες επιτελούν η Κατοχή, η Αντίσταση και ο Εμφύλιος πόλεμος όταν χρησιμοποιούνται στον λόγο των πολιτικών κομμάτων; Η έρευνα στηρίχτηκε στον ημερήσιο Τύπο, το κατεξοχήν πεδίο στο οποίο αποτυπώνονται οι πολιτικές αντιπαραθέσεις και οι αλλαγές στην πολιτική κουλτούρα εν γένει.

Eberhard Rondholz

Η περίπτωση της ΟΔΓ (Δυτ. Γερμανίας): Η ελλειπτική μνήμη των ηττημένων

Όταν, με την αρχή της σημερινής ελληνικής κρίσης, εμφανίστηκαν ξαφνικά αγκυλωτοί σταυροί στους δρόμους της Αθήνας, όταν ένα ευρύτερο ελληνικό κοινό ενστερνιζόταν της απαιτήσεως του Μανώλη Γλέζου για πληρωμή του κατοχικού χρέους της Γερμανίας, η γερμανική κοινή γνώμη αντέδρασε θυμωμένη και με ακατανόησια. Ένας λόγος – η ιστορία της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα δεν έχει θέση στην δημόσια μνήμη των Γερμανών. Τα εγκλήματα διαπραχθέντα από Βέρμαχτ και Βάφεν-ΣΣ στην κατεχόμενη Ελλάδα, έμειναν ένα από τα πιο άγνωστα κεφάλαια του πολέμου, τουλάχιστον στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΟΔΓ). Ακόμα και σήμερα λίγοι Γερμανοί ξέρουν ονόματα όπως τα Καλάβρυτα και το Δίστομο (σε διαφορά με το Λίντιτσε και το Οραντούρ). Ευρύτερα γνωστές ήταν, σε αντίθεση, οι ηρωικές ιστορίες των κατακτητών, όπως η μάχη της Κρήτης, από τα διάφορα δημοσιεύματα των βετεράνων / απόμαχων σε μεγάλο τιράζ. Ακόμα και στον ακαδημαϊκό χώρο δεν υπήρχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θέμα των μαζικών εκτελέσεων αμάχου πληθυσμού στην Ελλάδα. Η πρώτη σχετική μελέτη

πραγματοποιήθηκε το 1979 από τον Χάγκεν Φλάισερ. Το υλικό μαζεμένο στη 7. Δίκη της Νυρεμβέργης, το λεγόμενο Case Seven, όπου δικάστηκαν το 1947 οι στρατηγοί του νοτιοανατολικού μετώπου, έμεινε σχεδόν απρόσιτο για το δημόσιο, ακόμα και για την ιστορική έρευνα. Ένας λόγος – ο Ψυχρός Πόλεμος διέταξε, μαζί με τον επανεξοπλισμό της δυτικής Γερμανίας, και την γρήγορη αμνηστία των στρατηγών, που έφερε και την αμνηστία. Τα πρακτικά της δίκης Case Seven, δημοσιευθέντα στην Washington, εξαφανίστηκαν από την αγορά, η προβλεπόμενη μετάφραση στα γερμανικά ματαιώθηκε από την κυβέρνηση των ΗΠΑ. Παρόλο που οι συνθήκες έχουν αλλάξει προ καιρού, με πρωτοπόρο τον Χάγκεν Φλάισερ, σήμερα στην εκτίμηση της γερμανικής κατοχής παρατηρούμε τάσεις ιστορικού αναθεωρητισμού και σχετικισμού, όχι μόνο στη δημοσιογραφία αλλά και στον πανεπιστημιακό χώρο.

Αιμιλία Ροφούζου

Η μνήμη της Κατοχής στην ενδογερμανική αντιπαράθεση

Τα δύο γερμανικά κράτη, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΟΔΓ) και η Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία (ΓΛΔ) -που ιδρύθηκαν αμφότερες το 1949 από τα χαλάσματα του ηττημένου και διαμελισμένου Γερμανικού Ράιχ- κλιμάκωναν επί σαράντα χρόνια έναν σκληρό *εμφύλιο* ανταγωνισμό, ο οποίος είχε τις ρίζες του στο ασυμβίβαστο αφενός των κοινωνικών τους συστημάτων και αφετέρου των στρατιωτικών συμμαχιών στις οποίες ανήκαν. Απέναντι σε τρίτες χώρες, αυτός ο ανταγωνισμός εκδηλωνόταν μέσα από προσπάθειες υπονόμευσης του αντιπάλου, οι οποίες αποσκοπούσαν στην απόκτηση μεγαλύτερης επιρροής για την ΟΔΓ και αναγνώρισης και ανάπτυξης διπλωματικών σχέσεων για τη ΓΛΔ. Στα πλαίσια αυτών των προσπαθειών, η ΓΛΔ επιχειρούσε να αυτοπροβάλλεται στο εξωτερικό ως ένα «φιλειρηνικό γερμανικό κράτος» που ήταν παράλληλα θεματοφύλακας των «θετικών» (και μόνο) παραδόσεων της κλασικής γερμανικής κληρονομιάς παρουσιάζοντας ταυτόχρονα τη Δυτική Γερμανία ως μιλιταριστικό κράτος, το οποίο δεν είχε διαρρήξει τους δεσμούς του με το ναζιστικό παρελθόν ενώ, υποτίθεται, σχεδίαζε να ανατρέψει (με τη βοήθεια του ΝΑΤΟ) τα αποτελέσματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στο ανατολικό μέτωπο... Η προπαγάνδα αυτή ενισχυόταν ωστόσο και από την ίδια τη στάση της ΟΔΓ, η οποία επιμελώς απέφευγε κάθε είδους αναφορά σχετικά με τα ναζιστικά εγκλήματα στις άλλοτε γερμανοκρατούμενες χώρες. Σκοπός της ανακοίνωσης αυτής είναι να αναδείξει αυτόν τον

γερμανογερμανικό ανταγωνισμό μέσα από τη στάση της ΓΛΔ απέναντι στην Ελλάδα σε συνάρτηση με το κατοχικό παρελθόν.

Δέσποινα Κωνσταντινάκου

Η βαριά σκιά του Β' Παγκοσμίου Πολέμου: Γερμανικές επανορθώσεις και αποζημιώσεις στην Ελλάδα

Μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου η Γερμανία ως η κατ' εξοχήν ηττημένη χώρα αναγκάστηκε να καταβάλλει επανορθώσεις στους νικητές. Στις Διασυμμαχικές Διασκέψεις που έγιναν για αυτόν το σκοπό οι Μεγάλες Δυνάμεις φρόντισαν να κρατήσουν την μερίδα του λέοντος, ενώ οι μικρότερες «νικήτριες» χώρες αναγκάστηκαν να μοιραστούν τα απομεινάρια των επανορθώσεων. Η Ελλάδα με τα γεμάτα ασάφειες και λάθη υπομνήματα που υπέβαλε στις Διεθνείς Διασκέψεις κατέληξε να λάβει μόλις 25 εκ. δολάρια σε μηχανολογικό εξοπλισμό που στο μεγαλύτερο μέρος του αποδείχτηκε ακατάλληλος για την ελληνική οικονομία. Σε κάθε περίπτωση οι αποδόσεις αυτές προορίζονταν μόνο για την οικονομική στήριξη των κρατών και ελάχιστα για ατομικές αποζημιώσεις, αφήνοντας τα θύματα να εξαρτώνται από την εγχώρια κοινωνική μέριμνα, η οποία στην Ελλάδα ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Μετά από επίμονες εκκλήσεις των συλλόγων θυμάτων οι ελληνικές αρχές αποφάσισαν κάπως απρόθυμα να συμμετάσχουν σε μια κοινή πρωτοβουλία των ευρωπαϊκών κρατών με σκοπό την διεκδίκηση αποζημιώσεων για τα θύματα του Εθνικοσοσιαλισμού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ΟΔΓ κατέβαλε στην Ελλάδα 115 εκ. Μάρκα, εξαιτίας όμως των εσφαλμένων υπολογισμών των ελληνικών υπηρεσιών για τον αριθμό των δικαιούχων, τα θύματα έλαβαν μόνο το 59% του ποσού που τους είχε επιδικαστεί. Η επανένωση των δύο Γερμανιών το 1990 έδωσε το έναυσμα για την εκ νέου διεκδίκηση των αποζημιώσεων αλλά και της αποπληρωμής του Κατοχικού Δανείου, σε όσες προσπάθειες όμως και αν έγιναν είτε από την πλευρά των θυμάτων είτε από τις επίσημες ελληνικές αρχές η Γερμανία επέμεινε να κρατά κάθετα αρνητική στάση. Το θέμα των διεκδικήσεων των γερμανικών οφειλών βρέθηκε ξανά έντονα στο προσκήνιο μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης που μαστίζει τη χώρα, με την κοινή γνώμη και τα ΜΜΕ να πιέζουν για την ικανοποίηση των ελληνικών αιτημάτων, που υπό τις νέες συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί απειλούν

με περαιτέρω επιδείνωση τις τεταμένες διμερείς σχέσεις αλλά και την ήδη εξαιρετικά βεβαρημένη εικόνα της ΟΔΓ στην Ελλάδα.

Άννα Μαρία Δρουμπούκη

Οι πόλεμοι της μνήμης συνεχίζονται;

Η ανακοίνωση εξετάζει τη «δεύτερη ζωή του παρελθόντος», όπως ονομάζει ο Χάγκεν Φλάισερ την αναβίωση του πρόσφατου παρελθόντος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην ιστορική κουλτούρα της εποχής μας. Οι «πολιτικές της μνήμης» (politics of memory) τα τελευταία χρόνια αναδείχτηκαν σε αυτόνομο πεδίο ιστοριογραφικής έρευνας και αφορούν τον τρόπο με τον οποίο το παρελθόν αναδεικνύεται σε προνομιακό πεδίο συγκρούσεων και διαλόγου. Θα επιχειρήσω την πιο πρόσφατη ανασκόπηση των «πολιτικών της μνήμης» σε χώρες με διαφορετικές προϊστορίες όσον αφορά τον πόλεμο, αλλά κοινές συνιστώσες, τις συγκρουσιακές και διαιρεμένες μνήμες: Τι συνδηλώνει η «έκρηξη μνήμης» για την ταυτότητα και τις πολιτικές διαχείρισης της μνήμης του πολέμου στην Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα; Η ιδέα που διατρέχει όλο το κείμενο είναι πως η κατανόηση του παρελθόντος είναι το κλειδί για την διαμόρφωση και την αναπλαισίωση του παρόντος. Η αντίληψη του παρελθόντος αναμφισβήτητα εξαρτάται από τις πολιτισμικές διαθεσιμότητες του παρόντος. Παρόλη τη δημιουργία ενός πλαισίου καθολικής συναίνεσης μεταπολιτευτικά, και στην Ελλάδα οι διαμάχες γύρω από το παρελθόν είναι συνεχείς, με σημεία αναφοράς την Αντίσταση, τις εμφύλιες συρράξεις, την αιματηρή βία («μαύρη», «λευκή», «κόκκινη» κ.λ.π.), καθώς ενίοτε και τους συνυφασμένους συμβολισμούς και συμπαραδηλώσεις των γεγονότων σε ατομικό και εθνικό επίπεδο. Αυτό το στοιχείο μας προσφέρει τη δυνατότητα να ανιχνεύσουμε τις εντάσεις, τις δισημίες, τις ανταγωνιστικές αφηγήσεις και τις πολιτικές παρεμβάσεις που τοποθετούνται στον ιστορικό χρόνο και διαμορφώνουν τις «μάχες της μνήμης» στη δημόσια σφαίρα. Αυτούς τους «πολέμους της μνήμης» μελέτησε για πρώτη φορά με μια συγκριτική οπτική ο Χ. Φλάισερ στο τελευταίο του βιβλίο.

